

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Навчально-науковий інститут управління, психології та безпеки
Кафедра практичної психології

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ МОЛОДІ В РІЗНИХ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ СЕРЕДОВИЩАХ

кваліфікаційна робота
здобувачки вищої освіти
освітнього ступеня «бакалавр»
4 курсу заочної форми навчання
спеціальність 053 «Психологія»
Джуфер Марти Миколаївни

Науковий керівник:
доктор психологічних наук, доцент
Марко ЯРЕМЧИШИН

Рецензент:
доктор педагогічних наук, професор
Галина ЛЯЛЮК

Кваліфікаційна робота допущена до захисту
« ____ » _____ 2025 р., протокол № ____
Т.в.о. завідувача кафедри практичної психології
доктор психологічних наук, доцент
_____ **Євген КАРПЕНКО**

**Львів
2025**

Анотація

Джуфер М. Ціннісні орієнтації молоді в різних соціокультурних середовищах.

У роботі здійснено теоретичний аналіз поняття ціннісних орієнтацій особистості, розкрито їхню інтегративну природу та роль у формуванні особистості сучасної молоді. Розглянуто багатофакторність процесу формування ціннісних орієнтацій під впливом інтра- та екстраперсональних чинників, включаючи соціокультурне середовище.

Емпірично досліджено домінуючі термінальні та інструментальні цінності у вибірці, виявлено пріоритетність екзистенційних благ та якостей, пов'язаних із саморегуляцією. Проведено порівняльний аналіз ціннісних орієнтацій та аспектів особистісної й соціальної ідентичності у представників різних соціокультурних середовищ, включаючи мешканців України та емігрантів, містян та сільських жителів, а також мешканців західного та східного регіонів країни. Отримані результати засвідчили наявність як універсальних цінностей, так і специфічних відмінностей, зумовлених контекстом проживання та досвідом міграції. Дослідження підтверджує значний вплив соціокультурного середовища на формування ціннісних орієнтацій та аспектів ідентичності молодого покоління.

Ключові слова: цінності, ціннісні орієнтації, термінальні цінності, інструментальні цінності, особистість, молодь, соціокультурне середовище, соціальне середовище.

Abstract

Jufer M. Value orientations of young people in different socio-cultural environments.

The research provides a theoretical analysis of the concept of value orientations of the individual, reveals their integrative nature and role in the formation of the personality of modern youth. The multifactorial nature of the

process of forming value orientations under the influence of intra- and extrapersonal factors, including the socio-cultural environment, is considered.

The dominant terminal and instrumental values in the sample are empirically investigated, the priority of existential goods and qualities associated with self-regulation is revealed. A comparative analysis of value orientations and aspects of personal and social identity among representatives of different socio-cultural environments, including residents of Ukraine and emigrants, urban and rural residents, as well as residents of the western and eastern regions of the country, is carried out. The results obtained indicate the presence of both universal values and specific differences caused by the context of residence and migration experience. The study confirms the significant influence of the socio-cultural environment on the formation of value orientations and aspects of identity of the younger generation.

Keywords: values, value orientations, terminal values, instrumental values, personality, youth, socio-cultural environment, social environment.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
Розділ I. ЗМІСТ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МОЛОДІ В РІЗНИХ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ СЕРЕДОВИЩАХ.....	8
1.1. Теоретичний аналіз поняття ціннісних орієнтацій особистості та їх основні види.....	8
1.2. Чинники формування та розвитку ціннісних орієнтацій особистості.....	13
1.3. Психологічні особливості ціннісних орієнтацій молоді в контексті соціокультурного середовища.....	18
Висновки до Розділу I.....	24
Розділ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СТРУКТУРИ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МОЛОДІ РІЗНИХ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ СЕРЕДОВИЩ.....	25
2.1. Опис процедури і методик емпіричного дослідження.....	25
2.2. Інтерпретація результатів емпіричного дослідження	27
2.2.1. Результати методики ціннісних орієнтацій М. Рокіча.....	27
2.2.2. Результати методики «особистісна та соціальна ідентичність».....	40
Висновки до Розділу II	47
ВИСНОВКИ.....	49
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	53

ВСТУП

Поглиблене розуміння структури та динаміки ціннісних орієнтацій молодого покоління є ключовим для розширення наукових знань у галузі психології особистості та соціальної психології. Ціннісні орієнтації як фундаментальні регулятори поведінки та життєвої спрямованості, відіграють визначальну роль у процесах самореалізації, адаптації та переживання кризових періодів особистісного розвитку молоді. З огляду на це, дослідження специфіки формування та функціонування ціннісних орієнтацій у різних соціокультурних контекстах є важливим для виявлення закономірностей їхнього розвитку.

Особливої актуальності набуває дослідження ціннісних орієнтацій молоді в умовах сучасних соціально-політичних трансформацій, зокрема, в контексті воєнного стану, який спричиняє глибокі та багатогранні зміни у ціннісній сфері молодого покоління. Ці екстремальні обставини актуалізують одні цінності, такі як патріотизм, взаємодопомога та стійкість, водночас девальвуючи інші, що були значущими у мирний час. Вивчення цих динамічних процесів є критично важливим для розуміння майбутніх соціальних тенденцій та формування стратегій державної політики у сфері молодіжної політики та національної безпеки. Психологічна підтримка молоді, яка переживає травматичний досвід війни, повинна ґрунтуватися на глибокому розумінні їхньої зміненої ціннісної системи для забезпечення ефективної допомоги та сприяння посттравматичному зростанню. Дослідження також дозволить ідентифікувати потенційні зони соціальної напруги та розробити профілактичні заходи для зміцнення соціальної згуртованості в умовах тривалого конфлікту та післявоєнного відновлення.

Таким чином, комплексне дослідження ціннісних орієнтацій української молоді у різних соціокультурних середовищах є не лише актуальним науковим завданням, але й нагальною практичною потребою для забезпечення сталого та гармонійного розвитку українського суспільства.

Мета дослідження у теоретико-емпіричному вивченні проблеми формуванні ціннісних орієнтацій в української молоді у різних соціокультурних середовищах.

Для досягнення мети поставлено наступні завдання:

1. охарактеризувати змістові характеристики поняття «ціннісні орієнтації» та їх види;
2. описати основні чинники формування ціннісних орієнтацій;
3. проаналізувати особливості формування ціннісних орієнтацій у різних соціокультурних середовищах;
4. провести емпіричне дослідження з використання психодіагностичних методик для визначення структури ціннісних орієнтацій молоді у різних соціокультурних середовищах.

Об'єктом дослідження є ціннісні орієнтації особистості.

Предметом дослідження є ціннісні орієнтації молоді в різних соціокультурних середовищах.

Теоретико-методологічною основою є наукові праці М. Рокича, Ш. Шварца, К. Роджерс, В. Франкл, Т. Титаренко, В. Татенко, С. Максименко, О. Галян, І. Галян.

Методами та методиками дослідження є: теоретичні методи, що включають аналіз літератури, класифікацію, узагальнення та емпіричні, що пов'язані із використанням психодіагностичних методик (Методика ціннісних орієнтацій М. Рокіча та Методика «Особистісна та соціальна ідентичність»).

Теоретичне значення дослідження дозволяє розширити і поглибити знання та розуміння специфіки впливу соціокультурного середовища на формування особистості в цілому та її ціннісних орієнтацій зокрема.

Практичне значення полягає у можливості використання отриманих даних для оптимізації процесів виховання та соціалізації молоді в освітніх закладах та інших соціальних інститутах. Розуміння провідних цінностей та

їхньої ієрархії у різних групах молоді дозволить розробляти більш ефективні психолого-педагогічні стратегії, спрямовані на формування гармонійно розвиненої особистості з чіткою громадянською позицією та високим рівнем соціальної відповідальності. Отримані дані можуть бути використані для розробки превентивних заходів, спрямованих на формування критичного мислення та стійкості до деструктивного впливу зовнішнього середовища.

Структура роботи складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (40 джерел).

РОЗДІЛ I. ЗМІСТ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МОЛОДІ В РІЗНИХ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ СЕРЕДОВИЩАХ

1.1. Теоретичний аналіз поняття ціннісних орієнтацій особистості та їх основні види

Основні ціннісні орієнтації особистості є надзвичайно важливими в контексті життєвої самореалізації та якості переживання вікових криз, а також вони відіграють важливу роль у формуванні поведінкових патернів з метою досягнення основних життєвих цілей. За допомогою розуміння ціннісних орієнтацій можна сформувати основні життєві сенси для кожної окремо взятої особистості загалом.

Ціннісні орієнтації – це своєрідна система взаємопов’язаних між собою цінностей, котрі мають ієрархічну структуру та спрямовують особистість до відповідного виду життєвого стилю. Цінності включені в мотиваційну систему людини та поєднують внутрішні (особистісні) та зовнішні (соціальні) потреби [5].

Автори наукових праць щодо проблематики ціннісних орієнтацій розглядають особливості формування та прояву ціннісних орієнтацій, як основне джерело розвитку особистості. Процес формування ціннісних орієнтацій вважається формою прояву життєвої активності людини. Ціннісні орієнтації здатні чинити вплив на регулювання поведінкових виявів. Крізь призму ціннісно-сміслових орієнтацій можна вивчати життєву мету. Усвідомити свій власний сенс існування можна лише за допомогою чіткого визначення власних цінностей в житті.

Саме цінності формують вектор життєвого руху. Розуміючи сенс свого існування особистість зможе досягнути високого рівня розвитку власної самореалізації та почуття повного благополуччя. Шлях до пошуку себе, розуміння своїх сильних сторін завжди розпочинається з формування та розвитку ціннісно-сміислової сфери. Надалі від провідних цінностей буде залежати рівень розвитку благополуччя особистості [15, с. 50].

Важливо розглянути поняття «екзистенційний вакуум», яке ввів в психологію відомий вчений В. Франкл. Дослідник пояснював даний термін в контексті наявності багатьох кризових періодів в житті особистості та прояву тих чи інших цінностей в них. Відтак, в періоди коли особистість може втрачати сенс свого існування саме цінності відіграють ключову роль, повертаючи цей сенс або ж трансформуючи його відповідним чином. Такі кризові періоди можуть співвідноситись з віковими кризами життя особистості [12, с. 53].

Ціннісні орієнтації особистості можуть проявлятися в різноманітних сферах її життєдіяльності: сімейна, професійна (трудова), релігійна, соціальна, внутрішньо-особистісна. Саме напрямки тієї сфери, куди включена особистість та її провідна спрямованість чинять вплив на формування відповідних ціннісних орієнтацій загалом. Такі цінності можуть бути ілюстровані в життєвих установках, переконаннях, патернах поведінки. Незважаючи на те, що кожна людина є неповторною та індивідуальною, соціальне середовище чинить вагомий вплив на формування відповідних ціннісних орієнтацій. Досить часто соціумом диктує певні норми поведінки та моніторить рівень прояву даних норм. Інколи насаджені соціумом цінності людина може трансформувати в свою індивідуальну структуру та вважати такі цінності – власними. Проте в прояві ціннісних орієнтацій завжди прослідковується індивідуальний стиль кожного зокрема.

Деякі дослідники вважають, що формування ціннісних орієнтацій зумовлене рівнем розвитку смислової саморегуляції. В даних процесах важливе місце посідають всі структури психіки особистості та особливості її взаємозв'язків. Вагоме місце в процесі формування ціннісних орієнтацій посідає мотиваційна сфера особистості. Процес пошуку власного сенсу буття неможливий без запуску мотиваційних процесів з метою пошуку даного сенсу. Надалі мотивація буде керуватись основними потребами, які особистість вважає домінуючими. Розглядаючи мотиваційну сферу, важливо зазначити, що існує два основних види мотивів: мотив, котрий має стосунок

до конкретного виду діяльності (даний мотив є провідним); мотив, котрий закриває декілька потреб особистості. В разі, якщо стійкі потреби впливають на формування відповідних цінностей – то вони характеризуються стабільністю та систематичністю в контексті свого прояву [8].

Цінності можуть мати властивість до трансформації за умови наявності певних обставин чи відповідних ситуаційних факторів. До таких основних факторів можна віднести:

- Переживання травматичного стресу.
- Переживання вікової кризи.
- Зміна життєвих умов (новий соціум).
- Переживання втрати.

На основі цінностей особистість утворює стійку систему взаємостосунків з навколишнім світом. Людина може відчувати певний рівень приналежності до тої чи іншої соціальної верстви за допомогою прояву відповідних цінностей. Задовольняючи свої потреби в контексті прояву певних цінностей, людина наближається до досягнення основної життєвої мети. За умови задоволення потреби, цінності можуть певною мірою впливати на формування нових потреб з подальшим їх задоволенням. На основі цінностей людина формує власну унікальну світоглядну систему [7, с. 199].

Дослідники ціннісних орієнтацій на тому, що смисложиттєві цінності необхідно розглядати крізь призму мотиваційної сфери особистості. Ціннісні орієнтації є основою, на якій формується спрямованість та світогляд особистості. Цінності є динамічними та можуть змінюватись в контексті зміни життєвих обставин в особистості.

Цінності розглядаються, як психічні новоутворення в людини, котрі демонструють її зону актуального розвитку. Саме ця зона впливає на подальше формування певних поведінкових патернів та стратегій. Ці стратегії будуть спонукати людину, крізь призму цінностей, задовольняти основні потреби [5].

Психологи К. Роджерс та В. Франкл зазначали, що у формуванні основних цінностей особистості важливу роль відіграє її своєрідний життєвий світ. Внутрішній особистісний світ людини має відмінності від зовнішнього світу. Крізь призму внутрішнього світу кожна людина по-своєму сприймає зовнішній світ навколо. Саме від того, як вона сприймає даний світ буде залежати рівень формування та розвитку тих чи інших цінностей [20, с. 181-187].

Попри важливість внутрішнього світу особистості, на формування цінностей вагомий вплив також чинить соціальне середовище. На основі численних досліджень вчених, одними з первинних цінностей людства були саме – релігійні цінності. Вже надалі з'являлись соціальні цінності, оскільки кожна людина була включена в певне соціальне середовище. Всі цінності людина включає до свого внутрішнього базисного розуміння сенсу власного існування.

Доцільно надати основні стадії формування ціннісних орієнтацій в особистості:

- Перша стадія – період пошуку сенсу життя в особистості.
- Друга стадія – повне сприйняття та розуміння власного сенсу життя. Відбувається процес оцінки вибору своєрідного життєвого сенсу для особистості.
- Третя стадія – процес реалізації сенсу буття.
- Четверта стадія – своєрідне переживання сенсу буття в контексті його реалізації [21].

Успішна життєва самореалізація особистості є можливою лише за умови чітко сформованих цінностей та світоглядних переконань, які лежать в їх основі. Детермінантою розвитку такої ціннісної сфери є мотиваційна сфера людини. В разі появи відчуття дефіциту, тобто певної потреби, особистість буде намагатись задовільнити таку потребу, відтак, включається мотиваційний механізм пошуку сенсів. Відчуття незадоволеної потреби буде потужним поштовхом до саморозвитку.

Також в основі формування цінностей лежать індивідуально-психологічні особливості особистості. До таких особливостей можна віднести: тип нервової системи, тип темпераменту, характерологічні особливості, поведінкові вияви, світоглядні установки, переконання та інші. Ціннісна сфера містить такі компоненти: особистісні установки, смислові риси та смислові елементи [5].

В класифікації цінностей виділяють такі основні їх види:

- Матеріальні цінності. Це своєрідне ставлення до продуктів споживання та певних об'єктів природи. Сюди також можна віднести всі світоглядні переконання, котрі пов'язані з матеріально культурою суспільства та різноманітними проявами влади й багатства.
- Соціальні цінності. Це всі ті цінності, котрі у вигляді норм та правил диктує суспільство для кожної особистості загалом. Досить часто соціальні цінності трансформовуються в структуру особистісних цінностей людини. Особливості соціальних цінностей будуть залежати від типу соціо-культурного середовища, куди включена особистість. Певні норми поведінки та цінності є притаманними для одного соціального середовища, але й водночас неприйнятними для іншого соціального середовища.
- Духовні (внутрішні) цінності. Це саме ті цінності, котрі людина формує для досягнення власних життєвих сенсів. Такі цінності мають стійкий та тривалий характер свого прояву й входять в особистісне ядро спрямованості особистості [2, с. 72-75].
- Моральні цінності. Це ті цінності, котрі мають місце в моральній культурі суспільства та кожної людини зокрема. Моральні цінності є похідними від соціальних цінностей певного соціо-культурного середовища.
- Естетичні цінності. Такі цінності пов'язані з етикою поведінки, нормами краси та поведінковими патернами.
- Релігійні цінності. Дана група цінностей має місце в контексті тієї релігійної спільноти, куди включена особистість. Для віруючих людей релігійні цінності є способом досягнення основної життєвої мети та сенсу

життя. В контексті різноманітних релігійних спільнот релігійні цінності мають спільні та відмінні ознаки. Релігійні цінності були одними з перших на етапах формування соціуму та громадського суспільства [6, с. 39-40].

- Гносеологічні (пізнавальні) цінності. Дана група цінностей пов'язана з прагненням людини до пізнання чогось нового та реалізацією себе у відповідних сферах діяльності, через які вона може досягнути сенсу свого існування.
- Фізіологічні цінності. Такі цінності пов'язані із задоволенням фізіологічних потреб та мають гедоністичний характер. Сюди можуть входити всі цінності, котрі пов'язані із збереженням власного здоров'я та веденням здорового способу життя.

Таким чином, ціннісні орієнтації – це своєрідна система взаємопов'язаних між собою цінностей, котрі мають ієрархічну структуру та спрямовують особистість до відповідного виду життєвого стилю. Цінності включені в мотиваційну систему людини та поєднують внутрішні (особистісні) та зовнішні (соціальні) потреби. В класифікації цінностей виділяють такі основні їх види: матеріальні, соціальні, духовні, моральні, естетичні, релігійні, гносеологічні та фізіологічні цінності.

1.2. Чинники формування та розвитку ціннісних орієнтацій особистості

На формування ціннісних орієнтацій в особистості чинять вплив досить багато факторів. Цінності ілюструють особливості ставлення людини до навколишнього світу та відображають її мотиваційну сферу. Вони формуються на основі людських потреб. Наявність цінності спонукає особистість до розвитку та досягнення життєвої мети. Внутрішні особистісні цінності часто переходять у формат ідеалів, до яких прагне особистість в контексті власного саморозвитку. Такі ідеали можуть мати місце в різноманітних середовищах прояву життєдіяльності, а саме: професійне середовище, сімейне середовище, особистісне середовище та інші [11, с. 40].

Аналізуючи вимоги суспільства, як один із основних чинників впливу на формування життєвих цінностей особистості, важливо зазначити, що інколи норми суспільства є не зовсім прийнятними для особистості. Також буває така ситуація, що соціум не приймає внутрішніх цінностей певної, окремо взятої особистості. В такому випадку може виникати дисонанс між внутрішніми та соціальними цінностями. Як наслідок, особистість змушена змінювати соціальне середовище або ж трансформувати власні цінності у більш прийнятні для відповідного соціуму. В сучасному суспільстві досить часто відбуваються зміни щодо провідних цінностей, а відтак особистість має постійно проявляти необхідний рівень адаптивності до таких вимог суспільства. З метою уникнення дезадаптивності та напруження, особистість має постійно слідкувати за тими ідеалами, переконаннями та установками, що є наявними в даному соціумі та за їхніми можливими трансформаційними змінами.

Виходячи з вищезгаданого, процес соціалізації особистості нерозривно пов'язаний з особливістю прояву ціннісних орієнтацій, оскільки якість соціалізації буде залежати від тих цінностей, котрі притаманні особистості. Соціалізація може бути рушійним фактором у формуванні ціннісних установок. Необхідність пристосування до певного соціального середовища детермінує прийняття цінностей такого середовища та включення їх в свою особистісну систему ціннісних орієнтацій [5].

В європейській культурі загалом наявними є різноманітні цінності: індивідуалізм, прагматизм, практичність, котрі пропагуються для населення за допомогою методів та засобів масової інформації. На зміну колективізму все більше приходять цінності прояву індивідуалізму, але суспільство постійно моніторить міру прояву даних цінностей з метою забезпечення високого рівня благополуччя всього населення та соціальної спільноти. В даному випадку саме суспільство є тим фактором, котрий впливає на формування на розвиток ціннісних орієнтацій в особистості [9, с. 121-125].

Процес формування ціннісних орієнтацій є досить тривалим та складним. Також він залежить від тих умов, в яких проживає особистість, її індивідуально-психологічних характеристик та вікових особливостей. Розглядаючи формування ціннісно-смыслових орієнтацій людини, доцільно виділити три стадії їх формування, а саме:

- Перша стадія. Формування індивідуального життєвого досвіду та світогляду в особистості. Початок формування цінностей відповідно до власного світогляду.
- Друга стадія. Погляд на власне «Я» крізь призму відповідних ціннісних орієнтацій.
- Третя стадія. Конструювання образу власного «Я» на основі сформованих цінностей. Бачення досягнення сенсу за допомогою прояву певних ціннісних орієнтацій [4, с. 15-19].

В процесах формування ціннісних орієнтацій важливу роль відіграють такі механізми: оцінка, пошук, вибір, проекція. Дані механізми матимуть прояв в залежності від наявності попереднього життєвого досвіду в особистості, рівня розвитку самооцінки та рівня розвитку особистісної зрілості. Саме особистісна зрілість допомагає людині досягати поставленої перед собою мети за допомогою прояву різноманітних цінностей. Наявність високого рівня розвитку особистісної зрілості може бути потужним детермінантом для формування стійких ціннісних орієнтацій в особистості.

Формування та розвиток ціннісних орієнтацій здійснюється за допомогою мисленнєвих операцій. Вагоме місце в цих операціях займають процеси аналізу та синтезу отриманої інформації. Коли людина розглядає певні цінності для їх прийняття, то вона завжди узгоджує їх з наявними потребами та особистісними мотивами досягнення сенсу життя чи високого рівня розвитку благополуччя. Саме так відбувається процес мислення над потребою в прийнятті певних цінностей на основі мисленнєвих процесів аналізу та синтезу. Прийняті цінності будуть в подальшому виступати

рушійним механізмом для розвитку людини. Цінність стає певним ідеалом, що спонукає людину до дій задля досягнення повної самореалізації [21].

У психологічній науці виокремлюють поняття «модель необхідного майбутнього», яке трактується як наявність певного бачення бажаного майбутнього для особистості. Таке бачення буде спонукати людину до пошуку та вибору цінностей, як інструментів досягнення цього бажаного майбутнього. В разі, якщо модель бажаного майбутнього досягнута, то минулі цінності стають не актуальними й на їх місце приходять нові цінності або ж минулі трансформовуються. Якщо в соціумі, де проживає людина, змінюються загальні цінності, то відповідно її минулі цінності також трансформовуються в нові. Ціннісні орієнтації мають динамічні характеристики та властивість до своєї видозміни в разі потреби [14, с. 30].

Формування ціннісних орієнтацій завжди має суб'єктивно-об'єктивний взаємозв'язок, який проявляється в своєрідному співвідношенні внутрішніх особистісних цінностей та зовнішніх цінностей суспільства. Для досягнення гармонізації стосунків між власними потребами та соціумом, людина повинна завжди знаходити баланс та рівновагу між власними внутрішніми цінностями та тими об'єктивними зовнішніми цінностями, котрі пропагує те соціо-культурне середовище, в якому вона проживає.

Формування та розвиток ціннісних орієнтацій відбувається на основі трьох основних механізмів за допомогою котрих людина першопочатково зустрічається з цінністю, оцінює та аналізує рівень її потреби для себе, надалі привласнює такі цінності й трансформовує в свою структуру ціннісних орієнтацій. До таких механізмів можна віднести:

- Ідентифікацію. Даний механізм допомагає людині розпізнати та визначити відповідні цінності.
- Інтеріоризацію. Такий механізм формування ціннісних орієнтацій дозволяє особистості здійснити аналіз та синтез відповідних ціннісних орієнтацій та всієї інформації, що пов'язана з ними. Відбувається своєрідне

формування внутрішнього плану в свідомості людини та засвоєння певних цінностей.

- Інтерналізацію. Даний механізм допомагає особистості засвоювати певні набори цінностей. Таке засвоєння частково відбувається в процесі соціалізації. Прикладом прояву такого механізму інтерналізації є засвоєння гендерних норм та правил поведінки в соціальному середовищі [17, с. 258].

Формування цінностей є досить тривалим та складним процесом. Витоки щодо формування цінностей беруть свій початок з сімейного кола, а саме сім'ї, де вперше дитиною відбувається прийняття та засвоєння певних цінностей.

Сім'я та родина є найбільш вагомим першопочатковим чинником формування ціннісних орієнтацій. Цінності засвоюються дитиною в контексті включення в соціально-побутові стосунки з членами родини. В сім'ї формуються базисні основи для подальшого засвоєння цінностей від соціуму загалом. Сімейний стиль життя допомагає дитині опановувати певні обов'язки та правила поведінки. Саме в сім'ї дитина вчиться пізнавати себе та розуміти перші правила й норми поведінки. Емоційна атмосфера в сім'ї формує в дитини відчуття безпеки та довіри до світу або ж навпаки: недовіру та тривожність. Це надзвичайно важливі базисні відчуття, які надалі впливатимуть на весь процес формування та розвитку ціннісних орієнтацій. Такі цінності проявляються в поведінкових патернах дитини. Надалі дитина входить в соціальне середовище дитячого садка, школи та відбувається прийняття і засвоєння інших цінностей. Ціннісні орієнтації формуються протягом всього періоду життєдіяльності особистості. На формування цінностей чинить вплив те соціальне середовище, куди входить особистість [5; 8].

Після процесу формування цінності можуть надалі розвинутиись або ж трансформуватись в інші ціннісні орієнтації. Розвиток ціннісних орієнтацій в людини здійснюється на базі мисленнєвої активності, процесів соціалізації та

адаптації, рівня засвоєння певних норм та правил певного соціального середовища, а також провідної життєвої спрямованості.

Отже, процес формування ціннісних орієнтацій є досить тривалим та складним. Також він залежить від тих умов, в яких проживає особистість, її індивідуально-психологічних характеристик та вікових особливостей розвитку. Формування та розвиток ціннісних орієнтацій відбувається на основі трьох основних механізмів: ідентифікації, інтеріоризації, інтерналізації. Основними чинниками формування та розвитку ціннісних орієнтацій є: мотиваційно-потребнісна сфера особистості, процеси соціалізації та адаптації, мисленнєва активність, особистісна зрілість, особливості певного соціального середовища, куди включена особистість (сім'я, родина, громада та інші).

1.3. Психологічні особливості ціннісних орієнтацій молоді в контексті соціо-культурного середовища

Поняття соціокультурного середовища, розглядалось багатьма вченими та дослідники для окреслення певних соціальних груп. В найбільш широкому спектрі розгляду соціо-культурне середовище описується наступним чином. Соціо-культурне середовище – це багатогранне утворення, в якому всі складові компоненти є взаємопов'язаними між собою. Основними складовими такого середовища незмінно виступають три компоненти: людина, культура та середовище. Особистість є важливим компонентом соціо-культурного середовища, оскільки саме вона створює різноманітні соціальні та комунікативні зв'язки в соціумі [19, с. 430-434].

Дослідники виділяють такі основні види соціо-культурних середовищ, котрі мають власну систему ціннісних орієнтацій, норм та правил поведінки:

- Сім'я.
- Громада.
- Держава.
- Освіта (шкільне та студентське середовище).

- Віртуальне середовище.
- Середовище міста, села, іншого населеного пункту [18].

Першим соціальним середовищем, де особистість засвоює певні норми поведінки є сім'я. Сімейне середовище створює відповідний базис для подальшого формування ціннісних орієнтацій. Освіта, як певний вид соціального інституту (школа, університет) поступово залучає людину до загальних соціальних цінностей суспільства загалом. Такі процеси, як навчання та виховання чинять вагомий вплив на формування ціннісних орієнтацій. Освіта транслює людині всю культурну спадщину людства, розкриває перед нею шляхи та способи життєвої самореалізації. На основі навчання в людини формуються відповідні знання, вміння та навички. Також в процесі навчання людина вчиться критично мислити, сприймати аналізувати та синтезувати отриману інформацію.

Саме освітнє середовище допомагає людині в процесі її соціалізації. Основними цінностями, котрі пропагуються в більшості навчальних закладів є: прагнення до постійного саморозвитку та вдосконалення, усвідомлення обов'язків перед своєю країною, любов до праці, гуманність до інших людей, прагнення до досягнення високого рівня компетентності в своїй галузі [1].

Засоби масової інформації також в свою чергу чинять вплив на формування цінностей. Станом на сьогодні існує досить багато інформації, яку не завжди людина може встигнути критично осмислити та проаналізувати. Як наслідок в людини може притуплюватись здатність до критичного сприйняття зовнішньої інформації та може відбуватись приховане насадження певних ціннісних орієнтацій. Телебачення та інтернет може мати позитивний та негативний вплив на формування ціннісних орієнтацій. Наявність великої кількості соціальних мереж робить людство більш обмеженим в спілкуванні. Як наслідок масштабування культури соціальних мереж, виникло нове соціо-культурне середовище, а саме віртуальне середовище. Таке середовище ще років сто тому не існувало зовсім. Віртуальне середовище може стати небезпечним, а разі, якщо воно

повністю заміняє людині живе контактне спілкування. Особистість – це соціальна істота, яка потребує включення в певне середовище, потребує обміну психоенергетичним потенціалом в процесі реалізації живої комунікації. Віртуальне соціо-культурне середовище унеможлиблює всі ці процеси та вияви [3, с. 15].

В кожному соціо-культурному середовищі є певні особи чи групи людей, котрі чинять вплив на формування тих чи інших цінностей в особистості. Саме вікова група ровесників може чинити найбільш вагомий та дієвий вплив на формування ціннісно-смилової сфери в особистості. Група ровесників – це завжди та соціальна спільнота, на яку особистість прагне бути схожою. В даному аспекті включаються процеси ідентифікації себе з певною групою осіб. Відповідно на базі процесів ідентифікації відбувається засвоєння певних цінностей. Група ровесників завжди буде взірцем для поведінкових виявів в особистості. Також важливим аспектом є думка соціальної групи та взірців для наслідування зокрема. На основі оцінок групи, особистість робить висновок про себе та трансформовує свої наявні цінності в потрібні для соціального середовища [21].

В будь-якому соціо-культурному середовищі відбувається розвиток та самоствердження особистості. Деякі цінності та норми поведінки можуть сприяти вищому рівню даного саморозвитку, але інколи буває ситуація, що соціальне середовище може спричинити певну стагнацію особистісного розвитку. В такій ситуації людина зустрічається з кризою та прагне змінити середовище або ж здійснити певні трансформацій зміни.

В сучасному українському суспільстві формування ціннісних орієнтацій відбувається на основі одночасного впливу на людину різноманітних факторів. Відтак, буває досить складно сформувати ціннісну сферу під дією часто різноманітних та суперечливих впливів. Засоби масової інформації зумовлюють різносторонній суперечливий вплив на базі різних закликів і прагнень сформувати відповідні цінності в особистості. В такому

випадку важливо вміти критично оцінювати інформацію та покладатись на власні внутрішні цінності, формуючи надалі нові [16].

Важливо зазначити, що в період дії воєнного стану відбуваються трансформаційні зміни щодо формування ціннісних орієнтацій. Такі зміни можна розглянути в наступних аспектах:

- Зосередження на своїй власній особистості. Постійне відчуття невизначеності в державі та тривожності спонукає людину до пошуку своїх власних шляхів до самореалізації. Це може здійснити вплив на розуміння у молоді важливості щодо отримання вищої освіти. Освіта може надалі забезпечити можливість отримання хорошої роботи в подальшому в Україні та за її межами.

- Активізація соціальних цінностей в контексті різноманітних громадських організацій. Сюди можна віднести допомогу та бажання бути корисним своїй громаді.

- Поява нових цінностей та пріоритетів в житті. Це можуть бути кардинально нові для особистості цінності, внаслідок її прагнення до змін.

- Зосередження на цінностях сім'ї та продовженні свого роду. За даними численних досліджень, досить багато військових одружується саме під час служби. Невизначена ситуація в країні може зумовити розвиток цінностей пов'язаних з сім'єю на основі бажання прискорити процес створення сім'ї [10, с. 16].

- Зосередження на релігійних цінностях та трансформація своїх цінностей в цінності тої релігійної громади, куди входить особистість. Відбувається переосмислення сенсів буття та пошук нових сенсів існування.

- Поява песимістичних та депресивних настроїв серед населення, що нівелює дотримання загально-соціальних норм та правил, а відтак людина розуміє, що ті цінності, котрі пропагувало суспільство раніше є вже не дієвими. Надалі людина починає пошук нових сенсів та відбувається формування нових ціннісних орієнтацій [10, с. 18].

Саме від молоді залежить майбутній розвиток суспільства, а відтак важливо розуміти процеси формування відповідних цінностей. В студентському середовищі молодь вчиться усвідомлювати свої потреби та запити щодо розкриття особистісного потенціалу. Заклади освіти повинні зосереджувати свою увагу на формуванні в молоді наступних цінностей:

- Цінностей соціальної відповідальності.
- Духовних цінностей.
- Потреби в постійному самовдосконаленні.
- Наукової культури мислення.
- Активної життєвої позиції.

За даними досліджень доведено, що виховання в молоді важливих та суспільно-значущих цінностей є можливим лише за кількох умов. Першочергово необхідно відслідковувати всі тенденції в розвитку певного соціо-культурного середовища та зважати на те, що будь-яке середовище є мінливим і може потребувати своєчасної трансформаційної зміни наявних ціннісних орієнтацій в особистості. Молодь – це завжди основна частина рушійного розвитку суспільства загалом, тому важливо зважати на їх цілі та потреби. Значуючи потреби сучасної молоді, можна сформувати відповідні ціннісні орієнтації. Особистість завжди має певний життєвий досвід та свою унікальну світоглядну позицію, тому формування цінностей в будь-якому соціо-культурному середовищі має відбуватись враховуючи дані аспекти [4, с. 18].

Соціальні норми та установки відіграють важливу роль у формуванні цінностей соціального середовища. Саме на базі таких установок надалі формуються цінності особистості. Приходячи в певне соціо-культурне середовище, особистість несвідомо ідентифікує себе з членами цього середовища та може переймати їх поведінку, жести, міміку, патерни в спілкуванні. Надалі таке середовище диктує свої норми поведінки і вже тоді особистість, проходячи через механізми аналізу, інтеріоризації та інтерналізації або включає такі норми в свої цінності (допускається певна

трансформація), або ж відхиляє їх якщо вони суперечать її спрямованості чи світоглядним переконанням.

Цінності посідають одне із найважливіших місць в структурі кожної особистості. Ціннісні орієнтації є рушійними механізмами саморозвитку, усвідомлення власного «Я» та формування структури взаємостосунків людини з навколишнім світом. Ціннісні орієнтації завжди нерозривно пов'язані з процесом соціалізації до відповідного соціо-культурного середовища. В процесі соціалізації особистість інтегрує зовнішній соціальний досвід у власний внутрішній. З цього досвіду потім формуються переконання, ідеали, установки та цінності [13, с. 26-30].

Відтак, соціо-культурне середовище – це багатогранне утворення, в якому всі складові компоненти є взаємопов'язаними між собою. Основними складовими такого середовища незмінно виступають три компоненти: людина, культура та середовище. Соціо-культурне середовище, це певне середовище, куди входить особистість та реалізується в ньому. Виділяють такі основні види соціо-культурних середовищ: сім'я, громада, держава, освітнє середовище, віртуальне середовище та соціальне середовище міста (села чи іншого населеного пункту).

Висновки до Розділу 1

У результаті теоретичного дослідження визначено, що ціннісні орієнтації – це своєрідна система взаємопов'язаних між собою цінностей, котрі мають ієрархічну структуру та спрямовують особистість до відповідного виду життєвого стилю.

Цінності включені в мотиваційну систему людини та поєднують внутрішні (особистісні) та зовнішні (соціальні) потреби. В класифікації цінностей виділяють такі основні їх види: матеріальні, соціальні, духовні, моральні, естетичні, релігійні, ґносеологічні та фізіологічні цінності.

Процес формування ціннісних орієнтацій є досить тривалим та складним. Також він залежить від тих умов, в яких проживає особистість, її індивідуально-психологічних характеристик та вікових особливостей розвитку. Формування та розвиток ціннісних орієнтацій відбувається на основі трьох основних механізмів: ідентифікації, інтеріоризації та інтерналізації. Основними чинниками формування та розвитку ціннісних орієнтацій є: мотиваційно-потребнісна сфера особистості, процеси соціалізації та адаптації, мисленнєва активність, особистісна зрілість, особливості певного соціального середовища, куди включена особистість (сім'я, родина, громада та інші).

Соціокультурне середовище – це багатогранне утворення, в якому всі складові компоненти є взаємопов'язаними між собою. Основними складовими такого середовища незмінно виступають три компоненти: людина, культура та середовище. Соціокультурне середовище, це певне середовище, куди входить особистість та реалізується в ньому.

Виділяють такі основні види соціо-культурних середовищ: сім'я, громада, держава, освітнє середовище, віртуальне середовище та соціальне середовище міста (села чи іншого населеного пункту).

Розділ II.

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СТРУКТУРИ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МОЛОДІ РІЗНИХ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ СЕРЕДОВИЩ

2.1. Опис процедури і методик емпіричного дослідження

Вибірку емпіричного дослідження склали особи віком від 25 до 35 років, що проживають в межах України та поза її межами, проте є громадянами України і виїхали за кордон після повномасштабного вторгнення росії в Україну.

Кількість досліджуваних 60 осіб, серед них 45 жінок та 15 чоловіків. З метою вивчення особливостей прояву цінностей і різних соціокультурних середовищах у дослідження взяли участь 40 жителів міст і 20 жителів сіл сої місцевості, 32 досліджувані, що проживають і проживали на заході України і 28 проживають або ж переїхали зі сходу країни (Харківська, Донецька, Луганська області).

Для вивчення особливостей ціннісних орієнтацій та поєднання сістилями взаємодії у соціальному середовищі нами було використано наступні методики:

- методика ціннісних орієнтацій М. Рокіча;
- методика «Особистісна та соціальна ідентичність» В. Урбанович;

Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча є інструментом для дослідження системи цінностей особистості. Досліджуваному надаються два списки цінностей: список термінальних цінностей (цілей життя) та список інструментальних цінностей (засобів досягнення цілей). Кожен список містить 18 цінностей, надрукованих окремо на невеликих картках або представлених у вигляді пронумерованого списку в бланку опитувальника.

Досліджуваному пропонується уважно ознайомитися з першим списком – термінальними цінностями. Інструкція підкреслює, що ці цінності є переконаннями в тому, які кінцеві стани існування (цілі життя) є особисто важливими та бажаними для людини.

Досліджуваного просять розташувати ці 18 цінностей за ступенем їхньої значущості для нього особисто. Найбільш важливій цінності присвоюється ранг 1, менш важливій – ранг 2, і так далі до найменш важливої цінності, якій присвоюється ранг 18. Рекомендується уважно обмірковувати кожен цінність та порівняти її з іншими, щоб зробити найбільш точний вибір.

Після завершення ранжування термінальних цінностей респондент переходить до другого списку – інструментальних цінностей. Аналогічно першому списку, респондента просять розташувати ці 18 інструментальних цінностей за ступенем їхньої значущості для нього, присвоюючи ранг 1 найбільш важливій і ранг 18 – найменш важливій. Знову ж таки, наголошується на необхідності уважного обмірковування та порівняння цінностей.

Для дослідження ідентичності було застосовано методика, яка дозволяє визначити, в яких сферах у людини виникає проблема контакту з самим собою і з соціальним оточенням, перші ознаки, які вказують на психологічний дискомфорт і неблагополуччя.

Опитувальник дозволяє здійснити аналіз особистісної і соціальної ідентичності за наступними позиціями:

- 1.служба (робота);
- 2.матеріальне становище;
- 3.внутрішній світ;
- 4.здоров'я;
- 5.сім'я;
6. оточуючі;
- 7.майбутнє;
- 8.суспільство.

Кожній позиції відповідає 12 тверджень опитувальника. Позитивна відповідь на кожне твердження оцінюється в 1 бал, чим вище бал, тим вище

показник особистісної і соціальної ідентичності, почуття самодостатності та психологічного благополуччя особистості.

2.2. Інтерпретація результатів емпіричного дослідження

2.2.1. Результати методики ціннісних орієнтацій М. Рокіча

Нами було проведено визначення середніх показників та порівняльний аналіз за кожною із запропонованих методик та здійснено порівняльний аналіз представників різних соціокультурних середовищ, а саме мешканці України і емігранти; мешканці міст і села; мешканці західного та східного регіону країни.

Результати дослідження дають підстави робити висновки, що у вибірці домінують такі ціннісні орієнтації (термінальні та інструментальні).

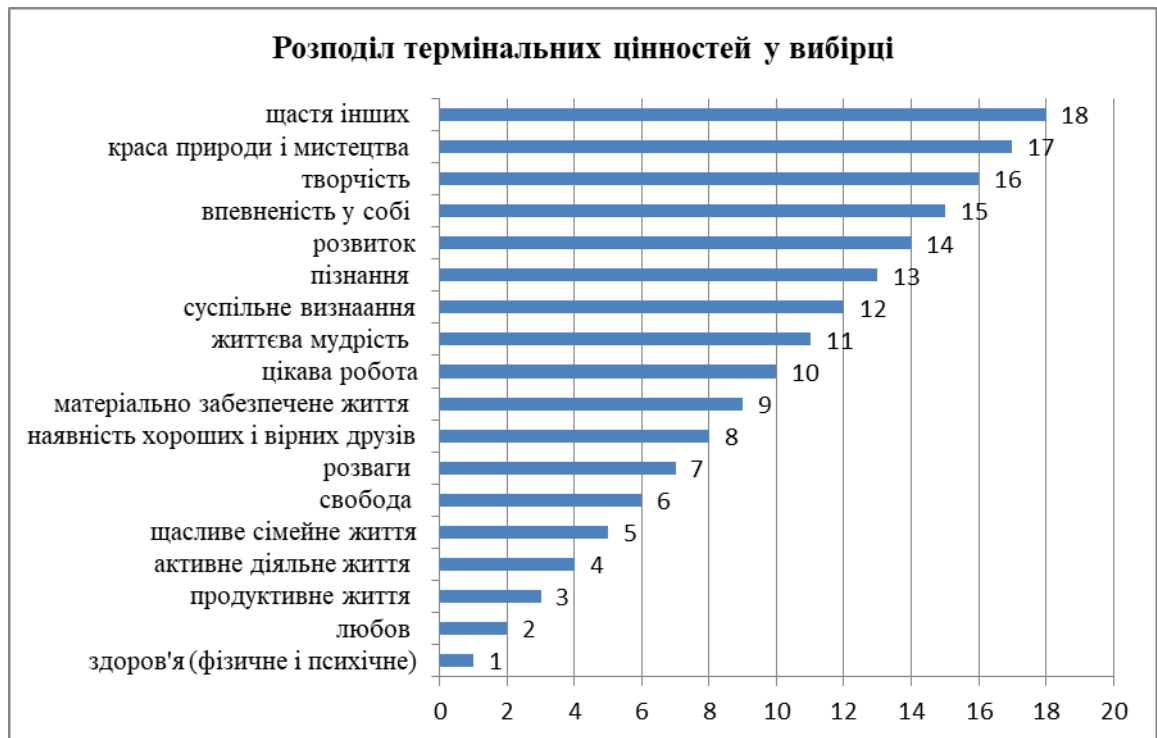

Рис.2.1. Термінальні цінності у вибірці

Аналіз отриманих результатів дозволяє виявити домінуючі ціннісні орієнтації та їхню ієрархію в досліджуваній групі.

Ранг 1 має цінність «Здоров'я (фізичне і психічне)», що свідчить про високу значущість цього фундаментального блага для української молоді. З психологічної точки зору, здоров'я є базисною потребою, що забезпечує фізичне та психологічне благополуччя особистості, виступаючи необхідною умовою для реалізації інших цілей та цінностей. Така пріоритезація може бути зумовлена підвищеною усвідомленістю цінності здоров'я в умовах соціально-економічної нестабільності та геополітичної напруженості, що актуалізує питання фізичного та ментального ресурсу.

Ранг 2 отримує цінність «Любов» (духовна і фізична близькість з коханою людиною) підкреслює важливість інтимно-особистісних стосунків для досліджуваної вибірки. Оскільки, молодий вік часто характеризується інтенсифікацією потреби в близькості, емоційній підтримці та формуванні глибоких міжособистісних зв'язків. Ця цінність відображає прагнення до емоційної залученості, відчуття прийняття та підтримки з боку значущої іншої людини, що є важливим фактором психологічного благополуччя та самоідентифікації.

Ранг 3 і 4 отримали «Продуктивне життя» та «Активне діяльне життя», адже цінність «Продуктивне життя» відображає орієнтацію молоді на досягнення, корисність та результативність у своїй діяльності. З психологічної точки зору, це свідчить про наявність потреби в компетентності та самоактуалізації. Молоді люди прагнуть бути ефективними у своїй навчальній, професійній чи соціальній діяльності, відчувати свою значущість через досягнуті результати. Ця цінність може бути пов'язана з прагненням до самостійності, незалежності та усвідомлення власного потенціалу. В умовах невизначеності, характерної для перехідного віку та суспільних трансформацій, орієнтація на продуктивність може слугувати своєрідним механізмом подолання, способом відчувати контроль над власним життям через конкретні досягнення.

Цінність «Активне діяльне життя» відображає потребу молоді в нових враженнях, різноманітності досвіду та емоційній інтенсивності. З

психологічної позиції, це пов'язано з потребою в стимуляції та пошуку сенсу життя через переживання. Молодість є періодом активного дослідження світу, формування власної ідентичності та накопичення життєвого досвіду. Прагнення до насиченого подіями життя може бути зумовлене бажанням уникнути рутини, відчувати повноту буття, пережити спектр емоцій та отримати нові знання та вміння через активну участь у різних сферах життя. Емоційна забарвленість життя є важливим аспектом психологічного благополуччя, сприяючи відчуттю задоволеності та наповненості.

Отримані результати свідчать про те, що для української молоді на першому плані знаходяться екзистенційні цінності (здоров'я, любов), цінності, пов'язані з близьким соціальним оточенням (сім'я, друзі), та цінності, що забезпечують активну життєву позицію (продуктивне та активне діяльне життя, свобода). Матеріальний добробут та суспільне визнання хоч і є важливими, але не домінують в ієрархії цінностей досліджуваної вибірки. Відносно нижчу значущість мають альтруїстичні та естетичні цінності.

Інструментальні цінності, як способи поведінки та особисті якості, розглядаються як засоби досягнення бажаних термінальних цінностей. Аналіз перших чотирьох та останніх двох рангів дозволяє виявити пріоритетні та найменш значущі поведінкові орієнтації у досліджуваній групі.

Рис.2.2. Інструментальні цінності у вибірці

Провідна позиція цінності «Відповідальність» свідчить про високу значущість почуття обов'язку, надійності та готовності брати на себе наслідки своїх дій для досліджуваної вибірки.

Відповідальність є ключовим аспектом зрілої особистості та важливим чинником успішної соціальної адаптації. Пріоритезація цієї цінності може відображати усвідомлення необхідності дотримання соціальних норм, виконання зобов'язань та внеску у спільну діяльність. В умовах соціальної нестабільності, відповідальність може виступати як важливий механізм підтримки порядку та передбачуваності у міжособистісних стосунках та суспільних процесах.

Високий ранг цінності «Самоконтроль» (стриманість, самодисципліна) підкреслює важливість здатності регулювати власну поведінку, емоції та імпульси для досягнення цілей та дотримання соціальних норм. З психологічної перспективи, самоконтроль є важливим компонентом вольової сфери особистості, що забезпечує цілеспрямованість, наполегливість та здатність протистояти спокусам. Самоконтроль може бути пов'язана з усвідомленням необхідності планування, організації власної діяльності та здатності відкладати задоволення заради майбутніх винагород.

Розміщення цінності «Життєрадісність (почуття гумору)» на високій позиції свідчить про важливість позитивного емоційного стану, оптимізму та здатності сприймати життєві ситуації з гумором. З психологічної точки зору, життєрадісність є важливим ресурсом для подолання стресу, підтримки психологічного благополуччя та налагодження міжособистісних стосунків. Почуття гумору сприяє зниженню напруги, покращенню комунікації та підвищенню соціальної привабливості. У складному соціально-політичному контексті, здатність зберігати оптимізм та почуття гумору може виступати як важливий механізм психологічної стійкості.

Інструментальна цінність «Високі запити» (високі вимоги до життя та високі прагнення) на четвертому місці відображає орієнтацію на амбітність, прагнення до кращого та небажання задовольнятися малим. З психологічної точки зору, високі запити можуть бути пов'язані з потребою в досягненнях, самовдосконаленні та реалізації власного потенціалу. Ця цінність може стимулювати особистісний ріст, пошук нових можливостей та прагнення до соціального успіху.

Низька позиція цінності «Чутливість» (уважність до інших, здатність до співпереживання) може свідчити про меншу пріоритетність емпатії та орієнтації на емоційний стан інших людей у порівнянні з іншими інструментальними якостями. Це може бути відображенням індивідуалістичних тенденцій або ж специфіки міжособистісної взаємодії в досліджуваній вибірці. Однак, низький ранг не обов'язково означає повну відсутність емпатії, а скоріше її меншу значущість у порівнянні з іншими якостями, необхідними для досягнення власних цілей.

Останнє місце цінності «Терпимість» (толерантність до думок та поглядів інших) є показовим. Це може вказувати на потенційну схильність до категоричності, меншу готовність приймати відмінні точки зору та низьку цінність різноманітності думок у досліджуваній групі. З психологічної точки зору, низька терпимість може бути пов'язана з ригідністю мислення, схильністю до стереотипів та ускладненням міжгрупової взаємодії. У

контексті соціальних та політичних дискусій, низька пріоритетність терпимості може мати певні соціальні наслідки, пов'язані з поляризацією та конфліктністю.

Аналіз перших чотирьох рангів інструментальних цінностей виявляє орієнтацію досліджуваної вибірки на відповідальність, самоконтроль, позитивний настрій та амбітність, що вказує на прагнення до самостійності, ефективності та оптимізму у досягненні власних цілей.

Низькі ранги цінностей «Чутливість» та «Терпимість» можуть вказувати на меншу пріоритетність емпатії та толерантності як інструментів соціальної взаємодії у порівнянні з іншими особистісними якостями.

Порівнюємо особливості прояву термінальних та інструментальних цінностей у представників різних соціокультурних середовищ.

Аналіз дає змогу виявити як схожі, так і відмінні пріоритети у ціннісній сфері між цими групами, що може бути зумовлено впливом різних соціокультурних контекстів та досвіду міграції.

Рис. 2.3. Порівняння ієрархії термінальних цінностей мешканців України та емігрантів

Схожими тенденціями є висока значущість здоров'я та любові, оскільки обидві групи демонструють високу пріоритетність цінностей «здоров'я (фізичне і психічне)» та «любов (духовна і фізична близькість з коханою людиною)», які посідають одні з найвищих рангів. Це підкреслює універсальну важливість фізичного та емоційного благополуччя, а також близьких міжособистісних стосунків для обох груп, незалежно від їхнього місця проживання. Ці цінності є фундаментальними для особистісного щастя та адаптації.

Відносно нижча значущість естетичних цінностей та щастя інших: Цінності «краса природи і мистецтва» та «щастя інших» займають одні з найнижчих позицій в ієрархії обох груп. Це може свідчити про більшу зосередженість на власних потребах та безпосередньому оточенні порівняно з альтруїстичними та естетичними ідеалами.

Основні відмінності полягають у тому, що мешканці України надають значно вищу значущість цінностям «продуктивне життя» (ранг 2) та «активне

діяльне життя» (ранг 5) порівняно з емігрантами (ранги 5 та 6 відповідно), що відображати більшу орієнтацію на досягнення, самореалізацію через діяльність та насиченість життя подіями в умовах проживання на Батьківщині. Можливо, в контексті соціально-економічних викликів в Україні, активність та продуктивність сприймаються як важливіші для виживання та самоствердження.

Емігранти надають дещо вищу значущість цінності «свобода» (ранг 4) порівняно з мешканцями України (ранг 6), що може бути пов'язано з одним із мотивів еміграції – прагненням до більшої особистої та економічної свободи. Водночас, мешканці України дещо менше віддають перевагу «розвагам» (ранг 9) порівняно з емігрантами (ранг 7).

Також емігранти надають значно вищу значущість цінності «суспільне визнання» (ранг 10) порівняно з мешканцями України (ранг 15), що може бути пов'язаний із бажанням набутти належний соціальний статус у новому середовищі.

Загалом, обидві групи демонструють схожі пріоритети щодо фундаментальних цінностей, таких як здоров'я та любов, що свідчить про їхню універсальну значущість. Спостерігаються значні відмінності у пріоритетності цінностей, пов'язаних з активністю, сім'єю, свободою, розвитком та суспільним визнанням. Ці розбіжності, ймовірно, відображають вплив різних соціально-економічних та культурних контекстів, а також досвіду міграції.

Мешканці міст і сіл демонструють наступні подібності та відмінності у термінальних цінностях

Рис.2.4. Порівняння ієрархії термінальних цінностей
у мешканців міста і села

Аналіз дозволяє виявити специфіку ціннісних орієнтацій, зумовлену різними соціокультурними умовами проживання. Бачимо, що подібності в ієрархії цінностей проявляються у високій значущості здоров'я та матеріального забезпечення, що підкреслює фундаментальну важливість фізичного благополуччя та задоволення базових матеріальних потреб незалежно від місця проживання. Ці цінності є основою для стабільного функціонування та реалізації інших потреб.

Низька значущість краси природи та мистецтва, а також щастя інших помітна у низьких рангових позиціях «краса природи і мистецтва» (ранг 17) та «щастя інших» (ранг 18), що може вказувати на більшу зосередженість на особистих потребах та безпосередньому оточенні порівняно з естетичними переживаннями та альтруїстичними мотивами.

Основні відмінності в ієрархії цінностей можна помітити у цінностях «Щасливе сімейне життя» (мешканці міста надають значно вищу значущість цінності (ранг 5) порівняно з мешканцями села (ранг 12). В умовах міської

конкуренції та стресу, міцні сімейні зв'язки можуть сприйматися як важливий ресурс стабільності та підтримки..

Мешканці села демонструють вищу значущість цінностей «Розвиток» (ранг 8) та «Пізнання» (ранг 9) порівняно з мешканцями міста (ранги 15 та 14 відповідно). Для сільських мешканців прагнення до розвитку та пізнання може бути пов'язане з розширенням можливостей у межах їхнього соціального контексту, адаптацією до змін, а також збагаченням внутрішнього світу в умовах меншої різноманітності зовнішніх стимулів.

Мешканці села дещо вище цінують «Впевненість у собі» (ранг 7) та «Творчість» (ранг 10) порівняно з мешканцями міста (ранги 12 та 16 відповідно).

Проте фундаментальні цінності є спільними: Здоров'я та матеріальне забезпечення є пріоритетними для обох груп, що підкреслює їхню базову значущість.

Міське населення виявляє більшу орієнтацію на свободу, розваги та цінність сімейних зв'язків. Сільське населення демонструє більшу орієнтацію на суспільне визнання, життєву мудрість, розвиток, пізнання, впевненість в собі та творчість.

У представників західного та східного регіонів також можемо помітити певні закономірності та відмінності.

Згідно поданих результатів на Рис.2.4. представники обидвох регіонів високо цінують здоров'я та любов. Мешканці заходу України надають значно вищу значущість щасливому сімейному життю та наявності хороших друзів порівняно зі сходом. Мешканці сходу України надають значно вищу значущість матеріально забезпеченому життю, активному діяльному життю та продуктивному життю

Цінності цікава робота, життєва мудрість та пізнання мають дещо вищу значущість на заході України (Рис.2.5.).

Рис.2.5. Порівняння ієрархії термінальних цінностей
у мешканців заходу і сходу України

Щодо інструментальних цінностей нами було також досліджено певні закономірності, відмінності та подібності, що зображені у Таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Порівняння інструментальних цінностей у мешканців України та емігрантів

	меш. Укр	Емігранти	Різниця рангів
відповідальність	4	2	2
самоконтроль	1	5	4
життєрадісність (почуття гумору)	2	11	9
високі запити	12	10	2
незалежність	5	1	4
освіченість	8	4	4
раціоналізм	7	18	11
сміливість у відстоюванні думок	6	3	3
широта поглядів	9	6	3
чесність	10	17	7
ефективність у справах	17	7	10

тверда воля	3	8	5
старанність (дисциплінованість)	13	9	4
акуратність	15	16	1
непримиренність до недоліків у собі та інших	14	12	2
вихованість	16	13	3
чуйність	11	14	3
терпимість	18	15	3

Розглянемо інструментальні цінності з найбільшою різницею в рангах:

Життєрадісність (почуття гумору) (різниця 9). Ця цінність є найбільш значущою для мешканців України. Оптимізм та почуття гумору можуть відігравати важливу роль у подоланні повсякденних труднощів та підтримці психологічного благополуччя в умовах соціально-економічної нестабільності. Емігранти (ранг 11): Життєрадісність має середню значущість для емігрантів. Хоча позитивний настрій є важливим для адаптації, інші прагматичні цінності можуть тимчасово виходити на перший план.

Раціоналізм (різниця 11). Здатність до логічного мислення та прийняття обґрунтованих рішень є однією з найважливіших інструментальних цінностей для мешканців України. Раціоналізм має середню значущість для емігрантів. Хоча логіка є важливою, емоційна адаптація та налагодження соціальних зв'язків у новому середовищі можуть мати більшу вагу на початкових етапах.

Ефективність у справах (різниця 6). У емігранти (ранг 7): Працьовитість та продуктивність є відносно важливими для емігрантів, ймовірно, як засіб досягнення успіху та фінансової стабільності в новій країні.

Чесність також має вищі значущі позиції для мешканців України, аніж емігрантів. В умовах соціальних та економічних трансформацій, чесність може розглядатися як важливий елемент для підтримання довіри між людьми, у бізнесі та владі. Також чесність є однією з ключових цінностей для розвитку зрілого громадянського суспільства, заснованого на прозорості

та справедливості. В контексті боротьби з корупцією, чесність набуває особливої значущості як протипага неправомірним діям та зловживанням.

Щодо порівняння інструментальних цінностей у жителів сіл та міст, то перші позиції у містян займають «Освіченість» (1 місце), «Самоконтроль» (2 місце), «Високі запити» (3 місце), «Відповідальність» (4 місце) та «Ефективність у справах» (5 місце), у сільських мешканців ранговий розподіл дещо інший «Незалежність» (1 місце), «Чесність» (2 місце), «Життєрадісність» (3 місце), «Відповідальність» (4 місце) та «Чуйність» (5 місце).

Порівняння показує, що хоча деякі цінності, такі як «Відповідальність» є важливими як для містян, так і для сільських мешканців, існують значні відмінності в їхній ієрархії. Містяни більше орієнтовані на цінності, пов'язані з особистісним розвитком та досягненнями в умовах міського середовища, тоді як для сільських мешканців більш важливими є цінності, що сприяють гармонійним міжособистісним відносинам та незалежності у їхньому специфічному соціальному контексті.

Порівняння інструментальних цінностей у мешканців західної та східної частини України показують наступний ранговий розподіл: для мешканців заходу перші позиції належать «Самоконтроль» (1 місце), «Освіченість» (2 місце), «Незалежність» (3 місце), «Відповідальність» (4 місце) і «Сміливість у відстоюванні думок» (5 місце), у мешканців східного регіону країни наступний розподіл: 1 місце – «Незалежність», 2 місце – «Ефективність у справах», 3 місце – «Життєрадісність», 4 місце – «Відповідальність») та 5 місце – «Самоконтроль».

Відмінності в ієрархії інструментальних цінностей між мешканцями західної та східної України можуть бути зумовлені різними історичними траєкторіями, соціокультурними впливами та економічними контекстами цих регіонів. Акцент на освіченості та самоконтролі на Заході може відображати вплив європейських культурних традицій, де освіта історично відігравала важливу роль у формуванні інтелектуальної еліти та розвитку

громадянського суспільства. Високий самоконтроль може бути пов'язаний з індивідуалістичними тенденціями та необхідністю самостійного прийняття рішень у більш конкурентному соціальному середовищі.

Пріоритетність незалежності та ефективності на Сході може бути пов'язана з історичним досвідом, де часто важливу роль відігравала самостійність у подоланні економічних труднощів та досягненні практичних результатів. Орієнтація на ефективність може відображати цінність працьовитості та здатності швидко адаптуватися до мінливих умов.

Вища позиція сміливості у відстоюванні думок на Заході може свідчити про більш розвинену культуру публічної дискусії та готовність до відкритого вираження власної позиції, що може бути пов'язано з традиціями громадянської активності.

Вища позиція життєрадісності на Сході може бути психологічною адаптацією до потенційно складніших соціально-економічних умов, де оптимізм та позитивний настрій допомагають зберігати психологічну стійкість.

Спільна висока цінність відповідальності в обох регіонах підкреслює її фундаментальне значення для української культури загалом, як основи соціальної взаємодії та співіснування.

2.2.2. Інтерпретація результатів методики «Особистісна та соціальна ідентичність»

Опишемо порівняльний аналіз результатів для досліджуваних соціокультурних середовищ вибірки за методикою «Особистісна та соціальна ідентичність» В. Урбанович. Проаналізуємо кожен з показників зазначених у діаграмі (Рис.2.6.).

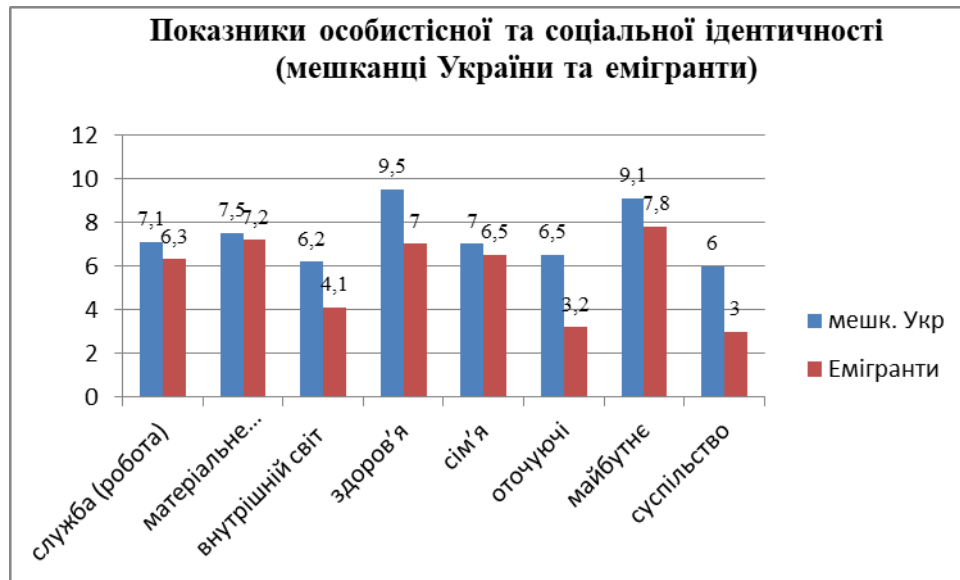

Рис.2.6. Особистісна та соціальна ідентичність (мешканці України та емігранти)

Мешканці України демонструють середнє значення близько 7.1, тоді як у емігрантів цей показник становить 6.3. Це може свідчити про дещо вищу значущість професійної діяльності як складової ідентичності для тих, хто проживає в Україні, порівняно з емігрантами на момент опитування. Для останніх, можливо, на перший план виходять інші аспекти адаптації в новому середовищі.

Оцінка матеріального становища як складової ідентичності є схожою в обох групах: $M=7,5$ у мешканців України та $M=7,2$ у емігрантів, що вказує на те, що матеріальний добробут є важливим аспектом самооцінки та соціального статусу як для тих, хто залишився в Україні, так і для тих, хто виїхав.

Мешканці України оцінюють свій внутрішній світ як важливу складову ідентичності на рівні $M=6,2$, що є значно вищим за показник емігрантів – $M=4,1$. Ця розбіжність може відображати різні стратегії психологічної адаптації. Для емігрантів, зосереджених на зовнішній інтеграції, внутрішні переживання та рефлексія можуть тимчасово відходити на другий план.

Значущість здоров'я як елемента ідентичності є вищою у мешканців України ($M=9,5$) порівняно з емігрантами ($M=7,0$). Це може бути пов'язано зі

стресами, пов'язаними з війною та постійною невизначеністю, у якій перебувають громадяни України.

Сім'я є високозначущим аспектом ідентичності для обох груп, але дещо вище оцінюється мешканцями України ($M=7,6$) порівняно з емігрантами ($M=6,5$). Для емігрантів, які часто перебувають далеко від своїх рідних, підтримка сім'ї може набувати особливої цінності, але безпосередня включеність у сімейне життя може бути обмеженою.

Мешканці України оцінюють важливість оточуючих (друзів, знайомих) для своєї ідентичності на рівні $M=6,5$, що є вищим за показник емігрантів – $M=3,2$, що може бути пов'язано зі зміною соціального кола після міграції та процесом формування нових соціальних зв'язків у новому місці проживання.

Оптимізм та віра у майбутнє є важливішим аспектом ідентичності для мешканців України ($M=9,1$) порівняно з емігрантами ($M=7,8$) і це може відображати різні рівні невизначеності та надій, пов'язаних з особистими перспективами у власній країні та в еміграції.

Ідентифікація з суспільством є значно вищою у мешканців України ($M=6$) порівняно з емігрантами ($M=3$), що є очікуваним результатом, оскільки емігранти, як правило, менш інтегровані в суспільство країни походження на момент опитування та перебувають у процесі адаптації до нового соціокультурного контексту.

Результати дослідження демонструють суттєві відмінності в структурі особистісної та соціальної ідентичності між мешканцями України та українськими емігрантами. Міграція є складним соціально-психологічним процесом, що неминуче впливає на самосприйняття особистості та її зв'язки з різними соціальними групами.

Мешканці України демонструють вищу ідентифікацію з внутрішнім світом, сім'єю, оточуючими та суспільством. Це відображає їхню вкоріненість у звичному соціальному та культурному контексті.

Зниження значущості внутрішнього світу у емігрантів та оточуючих може бути пов'язане з процесом адаптації, де на перший план виходять

практичні аспекти виживання та інтеграції в нове середовище. Нижча ідентифікація з суспільством країни походження є закономірною.

Матеріальне становище залишається важливим для обох груп, що підкреслює його універсальну роль у самооцінці. Служба (робота) також зберігає відносну значущість, хоча й дещо нижчу для емігрантів, що може бути пов'язано зі зміною професійної діяльності або статусу після міграції.

Відмінності в показниках ідентичності можуть бути пояснені низкою факторів, включаючи соціокультурний контекст, оскільки мешканці України формують свою ідентичність у звичному для них культурному та соціальному середовищі, з усталеними нормами та цінностями. Емігранти ж перебувають у процесі адаптації до нового соціокультурного контексту, що може призводити до переоцінки значущості різних аспектів себе та свого місця у світі.

Також міграція є стресовою подією, що може активувати різні психологічні механізми. Зниження значущості одних аспектів ідентичності та підвищення інших може бути способом адаптації до нових умов життя. Рівень інтеграції емігрантів у нове суспільство може впливати на їхню ідентифікацію з суспільством країни походження та новими соціальними групами.

Порівняємо показники соціальної та особистісної ідентичності мешканців Заходу та Сходу України, представлені на цій діаграмі (Рис.2.7.)

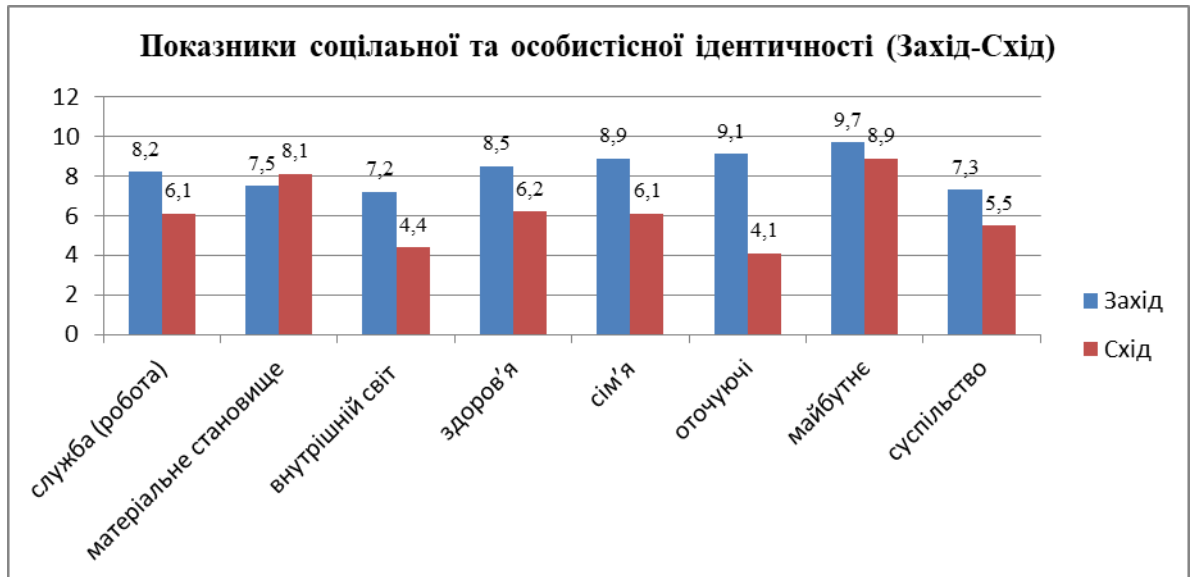

Рис.2.7. Особистісна та соціальна ідентичність (Західна Україна та Східна Україна)

Отже, мешканці Західної України демонструють середнє значення $M=8,2$, що є значно вищим за показник Східної України – $M=6,1$, що може свідчити про більшу значущість професійної діяльності як складової ідентичності для мешканців західного регіону.

Оцінка матеріального становища як складової ідентичності є дещо вищою у мешканців Заходу ($M=7,5$) порівняно зі Сходом ($M=6,1$), що може вказувати на різне сприйняття ролі матеріального добробуту у формуванні самооцінки та соціального статусу в цих регіонах.

Мешканці Західної України надають більшій ваги внутрішньому світу як складовій ідентичності ($M=7,2$) порівняно з мешканцями Східної України ($M=4,4$). Ця значна розбіжність може відображати різні культурні орієнтації щодо інтроспекції, самопізнання та значущості внутрішніх переживань.

Значущість здоров'я є вищою у мешканців Західної України ($M=8,5$) порівняно зі Східною Україною ($M=6,2$), що може бути пов'язано з різним рівнем усвідомлення цінності здоров'я або відмінностями у доступі до інформації та медичних послуг.

Сім'я є важливим аспектом ідентичності для обох регіонів, але дещо вище оцінюється мешканцями Заходу ($M=8,9$) порівняно зі Сходом ($M=6,1$).

Це може відображати різні традиції та цінності, пов'язані з сімейними відносинами у цих частинах країни.

Важливість оточуючих (друзів, знайомих) для ідентичності є вищою у мешканців Західної України ($M=9,1$) порівняно зі Східною Україною ($M=4,1$). Ця значна різниця може свідчити про різну роль соціальних зв'язків у формуванні самоідентифікації в цих регіонах.

Оптимізм та віра у майбутнє є дещо вищими у мешканців Західної України ($M=9,7$) порівняно зі Східною Україною ($M=8,9$), що може відображати різні соціально-економічні перспективи та рівень впевненості у майбутньому в цих регіонах.

Ідентифікація з суспільством є вищою у мешканців Західної України ($M=7,3$) порівняно зі Східною Україною ($M=5,5$) і це можна пов'язати пов'язано з різним рівнем громадянської активності, відчуттям приналежності до спільноти та залученості до суспільних процесів.

Результати чітко демонструють значні відмінності у значущості різних аспектів особистісної та соціальної ідентичності між мешканцями Західної та Східної України. Західний регіон показує вищі середні значення за всіма представленими аспектами ідентичності порівняно зі Східним.

Мешканці Західної України, здається, надають більшої ваги роботі, матеріальному становищу, внутрішньому світу, здоров'ю, сім'ї, оточуючим, майбутньому та суспільству як складовим своєї ідентичності. Це може свідчити про більш інтегроване сприйняття себе в різних соціальних ролях та контекстах.

Мешканці Східної України демонструють нижчі середні значення за всіма розглянутими аспектами ідентичності, що може вказувати на іншу структуру самосприйняття, де ці аспекти можуть мати меншу вагу у визначенні власної ідентичності або ж оцінюються більш стримано.

Це можна пояснити особливостями регіональних відмінностей, а саме Західна та Східна Україна мають різну історичну спадщину та зазнавали

впливу різних культурних традицій. Це могло сформувати різні ціннісні орієнтації та підходи до розуміння себе та свого місця в суспільстві.

Різниця в соціально-економічному розвитку та можливостях у західних та східних областях може впливати на значущість таких аспектів, як служба та матеріальне становище.

Релігійні традиції та домінуючі світоглядні парадигми можуть по-різному впливати на сприйняття внутрішнього світу, сімейних цінностей та ролі суспільства в житті людини.

Відмінності у рівні залученості до громадського життя та відчуття соціальної єдності можуть пояснювати різницю в ідентифікації з суспільством та значущості оточуючих.

Висновки до Розділу II

Аналіз провідних термінальних цінностей у досліджуваній групі респондентів засвідчив першочергове значення екзистенційних категорій, таких як здоров'я та любов, що підкреслює їхню базову важливість для молодого покоління. Крім того, вагомими виявилися аспекти, пов'язані з активною життєвою позицією та прагненням до самореалізації, зокрема продуктивне та активне діяльне життя. У контексті інструментальних цінностей, домінуючими стали відповідальність і самоконтроль, що вказує на орієнтацію на зрілість та здатність до саморегуляції поведінки. Позитивний емоційний фон, відображений у значущості життєрадісності, також відіграє важливу роль як інструмент адаптації. Натомість, такі якості, як чутливість та терпимість, не отримали високого пріоритету в системі інструментальних цінностей досліджуваної вибірки.

Порівняльний аналіз між різних соціокультурних груп виявив як спільні ціннісні орієнтири, зокрема щодо здоров'я та любові, так і специфічні розбіжності, що корелюють з умовами проживання (місто/село, захід/схід) та досвідом міграції. Зокрема, респонденти з України продемонстрували більшу спрямованість на активність та продуктивність, у той час як емігранти надавали перевагу свободі та суспільному визнанню. Регіональні відмінності також відображають вплив історико-культурних факторів на формування ціннісних пріоритетів.

Аналізуючи інструментальні цінності мешканців міст, на перших позиціях опинилися освіченість, самоконтроль, високі запити, відповідальність та ефективність у справах, тоді як для сільських мешканців більш значущими виявилися незалежність, чесність, життєрадісність, відповідальність та чуйність.

У мешканців західного регіону пріоритетними інструментальними цінностями стали самоконтроль, освіченість, незалежність, відповідальність та сміливість у відстоюванні думок, а для східного регіону – незалежність, ефективність у справах, життєрадісність, відповідальність та самоконтроль.

Дослідження особистісної та соціальної ідентичності виявило специфічні особливості самосприйняття у представників різних соціокультурних контекстів.

Респонденти з України продемонстрували вищу значущість професійної діяльності, внутрішнього світу, оптимістичних настроїв щодо майбутнього та рівня ідентифікації з суспільством порівняно з емігрантами, що може бути пов'язано з їхньою інтегрованістю у власне соціокультурне середовище. Емігранти, зі свого боку, виявили більшу увагу до аспекту здоров'я, що, ймовірно, є наслідком стресових факторів адаптаційного періоду.

Порівняння мешканців західного та східного регіонів України засвідчило тенденцію вищої значущості майже всіх досліджуваних аспектів ідентичності у представників західного регіону, що може бути обумовлено різними історико-культурними впливами.

ВИСНОВКИ

Результати теоретичного та емпіричного дослідження дають підстави робити наступні висновки:

1. Ціннісні орієнтації особистості являють собою складну інтегративну систему, що функціонує як внутрішній компас, спрямовуючи мотиваційно-потребнісну сферу та детермінуючи поведінкові патерни у процесі досягнення суб'єктивно значущих життєвих цілей. Фундаментальною їхньою функцією є надання особистісного сенсу буттю, особливо актуалізуючись у періоди екзистенційного вакууму, пов'язаного з віковими кризами або втратою колишніх смислових опор. Формування цієї ієрархічно організованої системи цінностей відбувається в процесі онтогенезу під впливом як інтрапсихічних факторів, таких як рівень розвитку смислової саморегуляції та індивідуально-психологічні особливості, так і екстрапсихічних, зокрема, соціокультурного контексту. Мотиваційна сфера особистості є ключовим механізмом у становленні ціннісних орієнтацій, оскільки стійкі потреби, проходячи через когнітивну обробку та емоційне забарвлення, інтерналізуються як особистісно значущі цінності. Трансформація ціннісних орієнтацій є динамічним процесом, зумовленим впливом травматичних подій, вікових криз, зміни соціального оточення або переживання втрат, що призводить до переоцінки значущості окремих цінностей у структурі особистості. Категоризація цінностей включає різноманітні види, такі як матеріальні, соціальні, духовні, моральні, естетичні, релігійні, гносеологічні та фізіологічні, кожен з яких відображає специфічну сферу життєдіяльності та спосіб взаємодії особистості з навколишнім світом.
2. Формування ціннісних орієнтацій особистості є багатофакторним процесом, що детермінується складною взаємодією інтра- та екстраперсональних впливів. Мотиваційно-потребнісна сфера виступає первинним субстратом для становлення цінностей, оскільки усвідомлені

потреби трансформуються в особистісно значущі ідеали та прагнення. Процес соціалізації відіграє ключову роль, забезпечуючи інтерналізацію соціальних норм та цінностей, хоча потенційний дисонанс між індивідуальними та суспільними цінностями може призводити до адаптаційних змін у ціннісній сфері особистості. Когнітивна діяльність, включаючи мисленнєві операції аналізу та синтезу, забезпечує осмислення та інтеграцію нових цінностей у вже існуючу ієрархію. Особистісна зрілість, що характеризується розвиненою саморефлексією та здатністю до цілепокладання, сприяє формуванню більш стійких та усвідомлених ціннісних орієнтацій. Соціокультурне середовище, з його домінуючими ідеалами та нормами, здійснює значний вплив на вектор ціннісного розвитку особистості, особливо через механізми ідентифікації, інтеріоризації та інтерналізації. Сімейне оточення є первинним агентом ціннісної соціалізації, закладаючи базисні уявлення про добро і зло, важливе та неважливе. Розвиток ціннісних орієнтацій є динамічним процесом, що відбувається протягом усього життєвого шляху особистості під впливом нового досвіду та змін у соціальному контексті, включаючи формування "моделі необхідного майбутнього", яка спонукає до переоцінки та трансформації існуючих цінностей.

3. Соціокультурне середовище як інтегрована система людини, культури та оточення, є визначальним контекстом для формування ціннісних орієнтацій молоді. Різноманітні типи соціокультурних середовищ, включаючи сім'ю, громаду, освітні інституції та віртуальний простір, транслиють специфічні системи цінностей, норм та правил поведінки, що засвоюються молодим поколінням. Освітнє середовище, зокрема, сприяє інтерналізації загальнолюдських та професійно значущих цінностей, розвиваючи критичне мислення та сприяючи соціалізації особистості. Засоби масової інформації, включаючи віртуальне середовище соціальних мереж, здійснюють амбівалентний вплив на ціннісну сферу молоді, потенційно сприяючи як позитивному розвитку,

так і прихованому маніпулюванню ціннісними орієнтаціями. Референтні групи однолітків відіграють значну роль у формуванні ціннісно-смислової сфери молоді через механізми ідентифікації та конформності. В умовах соціальних криз, таких як воєнний стан, відбувається значна трансформація ціннісних орієнтацій молоді, що може проявлятися у посиленні індивідуалістичних тенденцій, активізації соціальних цінностей, переоцінці сімейних та релігійних цінностей, а також у виникненні песимістичних настроїв. Формування суспільно значущих цінностей у молоді є важливим завданням освітніх інституцій, що потребує врахування динаміки соціокультурного середовища та індивідуальних потреб молодого покоління. Соціальні норми та установки, що функціонують у певному соціокультурному середовищі, є первинним джерелом для формування особистісних цінностей молоді, які інтерналізуються через когнітивні та 4.

4. Результати емпіричного дослідження домінуючих термінальних цінностей у вибірці виявили пріоритетність екзистенційних благ, таких як здоров'я та любов, що підкреслює їхню фундаментальну значущість для молодого покоління. Окрім цього, високу цінність мають аспекти, пов'язані з активною життєвою позицією та самореалізацією, зокрема продуктивне та активне діяльне життя. Щодо інструментальних цінностей, провідну роль відіграють відповідальність та самоконтроль, що свідчить про орієнтацію на зрілість та саморегуляцію поведінки.

Мешканці України та мігранти демонструють схожі пріоритети щодо цінностей, таких як здоров'я та любов. Спостерігаються значні відмінності у пріоритетності цінностей, пов'язаних з активністю, сім'єю, свободою, розвитком та суспільним визнанням.

Міське населення виявляє більшу орієнтацію на свободу, розваги та цінність сімейних зв'язків. Сільське населення демонструє більшу орієнтацію на суспільне визнання, життєву мудрість, розвиток, пізнання, впевненість в собі та творчість. Мешканці заходу України

надають значно вищу значущість щасливому сімейному життю та наявності хороших друзів порівняно зі сходом. Мешканці сходу України надають значно вищу значущість матеріально забезпеченому життю, активному діяльному життю та продуктивному життю. Щодо порівняння інструментальних цінностей у жителів сіл та міст, то перші позиції у містян ієрархія виглядає наступним чином: «Освіченість», «Самоконтроль», «Високі запити», «Відповідальність» та «Ефективність у справах», у сільських мешканців – «Незалежність», «Чесність», «Життєрадісність», «Відповідальність» та «Чуйність». Для мешканців заходу перші позиції належать «Самоконтроль» (1 місце), «Освіченість» (2 місце), «Незалежність» (3 місце), «Відповідальність» (4 місце) і «Сміливість у відстоюванні думок» (5 місце), у мешканців східного регіону країни наступний розподіл: 1 місце – «Незалежність», 2 місце – «Ефективність у справах», 3 місце – «Життєрадісність», 4 місце – «Відповідальність») та 5 місце – «Самоконтроль». Мешканці України демонструють вищу значущість професійної діяльності, внутрішнього світу, оптимізму щодо майбутнього та ідентифікації з суспільством порівняно з емігрантами, що може відображати їхню вкоріненість у власному соціокультурному контексті. Емігранти, натомість, виявляють більшу зосередженість на аспекті здоров'я, що ймовірно пов'язано зі стресами адаптаційного періоду. Порівняння мешканців західного та східного регіонів України виявило тенденцію вищої значущості практично всіх досліджуваних аспектів ідентичності у представників західного регіону, що може бути зумовлено різними історичними та соціокультурними впливами. Загалом, дослідження підтверджує вплив соціокультурного контексту на формування та структуру особистісної та соціальної ідентичності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонова Н.О. Ціннісні орієнтації у системі особистісних якостей студентів вищого педагогічного навчального закладу: автореф.дис. канд. психол. наук: 19.00.07/Н.О.Антонова. К. 2003. 21 с.
2. Артемонова Т.С. Основні духовні пріоритети студентської молоді: напрями трансформації. *Вища освіта України*. Випуск №1. 2008. С. 72-75
3. Банах В.А., Банах Л.С. Трансформація ціннісних орієнтацій молоді в умовах кризового суспільства. *Гуманітарний вісник*. Випуск № 64. 2016. С. 13-19.
4. Баранівський В.Ф. Ціннісні орієнтації молоді та їх роль в розвитку українського суспільства. *Науковий вісник ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. Серія «Філософія»*. Х.: ХНП. 2014. Випуск № 43. С. 15-19.
5. Білогур В.Є. Світоглядні орієнтації студентів: тенденції змін у трансформаційному суспільстві: монографія В.Є. Білогур. Дніпропетровськ: Пороги. 2019. 311 с.
6. Безкоровайна М.П. Віра як духовна цінність в контексті сучасного життя. Молодь в умовах нової соціальної перспективи, матеріали VII Міжнар. наук. практ. конф. Житомир. 2005. С. 39-40.
7. Бліхар В. С. Ієрархія цінностей як життєво значима засада формування особистості. *Військово-науковий вісник*. 2010, 13. С. 198-207.
8. Бліхар В. С. Вплив цінностей на формування особистості в контексті філософсько-правових інтерпретацій. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2010. С.50-54.
9. Бліхар М.П. Ціннісні орієнтації студентської молоді України: соціологічний аналіз проблеми: вісник Львівського університету, серія соціологічна. Випуск № 5. 2011. С. 116–125.
10. Бліхар В., Католик Г., Католик Б. Цінності: поняття, структура та підходи у контексті сучасних військових екзистенцій. *Вісник*

Львівського університету. Серія психологічні науки. 2022. Випуск 13. С. 11–20.

11. Бондаревич І.М. Духовна цілісність особистості: дійсність і перспектива. монографія. Запоріжжя. ЗНТУ. 2018. 162 с.
12. Боришевський М. Духовні цінності як детермінанта розвитку й саморозвитку особистості. *Педагогіка і психологія*. 2008. № 2. С. 49–57.
13. Боришевський М.Й. Ціннісні орієнтації в особистісному становленні сучасної молоді. *Проблеми загальної та педагогічної психології: зб.наук.праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України, за ред. С.Д. Максименка*. Київ. 2013. С. 121-125.
14. Бутківська Т. В. Проблема цінностей у соціалізації особистості. Цінності освіти і виховання: наук.-метод. зб. / за заг. ред. Сухомлинської О. В.; АПН України. К. 1997. С. 27–31.
15. Васюк К.М. Особливості ціннісно-сміслової сфери молоді в умовах війни. Видання: *Psychology scientific directions of research in educational activity*. 2024. С. 53-54.
16. Васютинський В.О. Ціннісно-орієнтаційні площини сучасного українського суспільства. *Проблеми загальної та педагогічної психології*. За ред. С.Д. Максименка. Київ. Випуск № 6. 2016. С. 40–45.
17. Воропаєва В.Г. Теоретико-методологічні засади розвитку ціннісних орієнтацій сучасної молоді в умовах трансформації сучасного суспільства. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. Випуск № 55. 2013. С. 257-266.
18. Горбань О., Купрій Т., Овсянкіна Л. Трансформація консолідуючих ціннісних орієнтацій сучасного українського студентства. *Освітологічний дискурс*. 2019. № 1-2. С.124-128.
19. Гуманістична психологія: антологія в 3 т.: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Т. 2. Психологія і духовність: (Світоглядні аспекти гуманістично- 75 зорієнтованих напрямів у сучасній західній психології) / за ред. Р. Трача, Г. Балла. Київ: Пульсари, 2005. 279 с.

20. Долинська Л., Максимчук Н. Психологія ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя : навчальний посібник для студентів ВНЗ. Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О.В, 2008. 212 с.
21. Драч С.В. Ціннісні орієнтації студентської молоді українського суспільства: сутність та динаміка. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2010. С. 26-30.
22. Замашкіна О.Д. Формування ціннісних орієнтацій у соціокультурному освітньому середовищі закладу вищої освіти. *Наукові записки ВДПУ імені Михайла Коцюбинського. Серія: педагогіка і психологія*. Випуск № 62. 2020. С. 70–74.
23. Кавалеров А. А. Цінність у соціокультурній трансформації: монографія. А. А. Кавалеров. Одеса, 2001. 224 с.
24. Кислинська Д. Ціннісні орієнтації: теоретичний огляд. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 18, 2015. С. 89-97.
25. Матяж С., Березянська А. Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]*. Сер.: Соціологія. Том 225. Вип. 213. 2013. С. 27-30.
26. Молодиченко В.В. Ціннісний контекст духовного світу сучасної молоді. *Мультиверсум: філософський альманах: зб.наук.праць*. Київ. Випуск № 80. 2009. С. 207–217.
27. М'язова І.Ю. Ієрархія соціальних та індивідуальних цінностей в контексті міжкультурної комунікації. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2006. Вип. 309–310. С. 155–158.
28. Неприцька Т. Формування ціннісних орієнтацій в суспільстві в умовах війни: реалії України. *Політичне життя*, 3. 2022. С. 93-97.
29. Панфілов Д. А. Життєва перспектива особистості: психологічний аспект. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. Випуск 5. Том 1. Херсон, 2017. С.29-33.

30. Петінова О. Б. Потреби, інтереси, ціннісні орієнтації особистості: їх взаємозв'язок. *Перспективи*. № 1 (17). 2002. С. 71–78.
31. Рибак О. Цінності та ціннісні орієнтації, їхнє значення у розвитку особистості. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*, 1. 2017. С. 105-113.
32. Романюк Л. В. Концепція становлення цінностей особистості раннього дорослого віку в соціокультурному просторі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»* : збірник наукових праць. Острог, квітень 2018. № 6. С. 71–76.
33. Романюк Л. В. Становлення цінностей особистості: концептуальна модель та її методологічний потенціал. *Психологія особистості*. 2013. №1(4). С. 138-148.
34. Ручка А.О. Ціннісні пріоритети населення України за умов суспільних трансформацій. *Українське суспільство: 20 років незалежності: аналіт.матер. Соціологічний моніторинг*. Київ. Інститут соціології. 2011. 570 с.
35. Скок М.А. Ціннісні орієнтації особистості сучасного студента. *Вісник ЧДПУ. Серія: Психологічні науки: зб. наук. праць. Чернігівський державний педагогічний університет ім. Т.Г. Шевченка*. Чернігів. Випуск № 11. 2012. С. 128–132.
36. Сопівник І. В. Крос-культурний аналіз ціннісних орієнтацій сучасної молоді. *Науковий вісник НУБіП України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія*. К., 2017. № 267. С. 175–181.
37. Фесун С.Є. Молодіжні субкультури: за і проти. Департамент освіти та гуманітарної політики Черкаської міської ради 2015. 256 с. URL: http://school7.ck.ua/wpcontent/uploads/Molodizhni_subkulturi_Fesun_S_Ye.pdf
38. Холковська І.Л., Московчук О.С. Особливості соціокультурного освітнього простору як чинника формування соціальної компетентності та цінностей студентів. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні*

методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. Випуск № 52. 2018. С. 430–434. Шайгородський Ю. Ціннісні орієнтації в психологічній структурі особистості. *Соціальна психологія*, 4 (36), 2009. С. 65-73.

39. Шапошникова І.В. Формування ціннісних орієнтацій сучасної української молоді. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики.* 2013. С. 181-187.
40. Шевченко Г.П. Духовність і цінності життя: зб. наук. праць. Київ. 2004. 115 с.